

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ARCHEOGRAPHIC COMMISSION
MYKHAILO HRUSHEVSKY INSTITUTE
OF UKRAINIAN ARCHEOGRAPHY AND SOURCE STUDIES

UKRAINIAN ARCHEOGRAPHIC YEAR BOOK

NEW SERIES

ISSUE 18

•

UKRAINIAN
ARCHEOGRAPHIC
COLLECTION

VOLUME 21

Kyiv
UKRAINIAN WRITER
2013

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
АРХЕОГРАФІЧНА КОМІСІЯ
ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ АРХЕОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВА
ІМ. М. С. ГРУШЕВСЬКОГО

УКРАЇНСЬКИЙ АРХЕОГРАФІЧНИЙ ЩОРІЧНИК

НОВА СЕРІЯ
ВИПУСК 18

•

УКРАЇНСЬКИЙ
АРХЕОГРАФІЧНИЙ
ЗБІРНИК

ТОМ 21

Київ
УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК
2013

Видання засноване у 1926 р., відновлене у 1992 р.

У черговому томі “Українського археографічного щорічника” (вип. 18) друкуються статті й джерельні матеріали з історії України XI–XX ст., зокрема аналізуються топоніми у графіті Софії Київської (XI–XVII ст.), уявлення про верховну владу у Великому князівстві Литовському, політика Трансильванського князівства напередодні вторгнення до Речі Посполитої у 1657 р., методи та принципи дослідження документальних матеріалів з історії УАПЦ–УПЦ (1921–1939), система шифрування документів ОУН(б) у післявоєнний період та ін. Рубрика “Пам’ятки історіографії” представлена неопублікованими раніше розвідками Євгена Завалинського про польсько-турецькі відносини у XV–XVII ст. та Омеляна Прицака про Катерину Грушевську. У виданні особливе місце відведено вивченню життя і творчості Михайла Грушевського (його листування з Володимиром Винниченком, лектура доуніверситетських часів, нові документи до історії його хвороби у 1934 р. тощо). Рубрика рецензій та оглядів подає читачеві рефлексії про нові видання в Україні, Росії та інших країнах. У “Miscellanea” подано історико-документальні нотатки.

Для науковців, викладачів історії, учителів, студентів і всіх, хто цікавиться історичним минулим України.

Редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ (*головний редактор*),
Олександр МАВРІН (*заступник головного редактора*),
Броніслав АДАМОВИЧ, Геннадій БОРЯК, Віктор БРЕХУНЕНКО,
Дмитро БУРИМ, Ігор ГИРИЧ, Любов ДУБРОВІНА, Мирон КАПРАЛЬ,
Надія МИРОНЕЦЬ, Юрій МИЩИК, Всеволод НАУЛКО, Юрій ПІНЧУК,
Ольга ТОДІЙЧУК, Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ, Ярослав ФЕДОРУК

Редколегія тому:

Павло СОХАНЬ (*голова редколегії*),
Ігор ГИРИЧ, Володимир КРАВЧЕНКО, Олександр МАВРІН,
Григорій СТАРИКОВ, Ярослав ФЕДОРУК (*відповідальний секретар*)

Зареєстровано Міністерством юстиції України 30 квітня 2009 р.

Свідоцтво: Серія КВ № 15258–3830 Р

Зареєстровано ВАК України як фахове видання з історичних наук у 1999 р.

*Перереєстровано постановою Президії ВАК України від 01.07.2010 р., № 1–05/5
(Бюлетень ВАК України. – К., 2010. – № 7)*

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Інституту української археографії та джерелознавства
ім. М. С. Грушевського НАН України
(протокол № 2 від 16 квітня 2013 р.)*

- © Археографічна комісія НАН України;
Інститут української археографії та
джерелознавства ім. М. С. Грушевського
НАН України, 2013
- © Український письменник, 2013

народ і його хитрого провідника, зрадника М[азепу]. Відгуком на ці відгуки в шведській пресі є велика кампанія шведської комуністичної преси проти мене особисто й української справи, яка (кампанія) тут зараз ведеться, головню на шпальтах головного органу КП “Ни Даг”.

Моя дружина і я все з великим пієтетом згадуємо відвідини у Вас і Вашої Пані. Ще раз щиро дякуємо за гостину, а я Вам зокрема за труд в звязку з моїм іспитом. Запитував я Вас востаннє про якісь з готових матеріалів для перекладу й евен-т[уально] поміщення в Швеції. Як з цією справою? Думаю, що вдалося б дещо зробити.

Щирі вітання Вам і Дружині й ще раз сердечні побажання доброго, щасливого Нового Року!

Щиро відданий Вам

Архів ОУН у Києві. – Фонд Б. Кентржинського. Копія, машинопис.

Юрій Черченко (Київ)

ЩЕ ПРО РЕАБІЛІТАЦІЮ СЕРГІЯ ШАМРАЯ

Сергій Шамрай належить до тих істориків, без яких сьогодні неможливо уявити науково-організаційного процесу в Історичній секції ВУАН середини 1920-х – початку 1930-х років. Учень і близький родич Михайла Грушевського, талановитий дослідник, він був, без сумніву, визначною фігурою тієї епохи. У період заслання Грушевського до Москви виконував обов’язки голови Кафедри історії України, взявши на свої плечі основну роботу цієї установи у 1931–1933 рр. Це був складний період, коли відбувався погром цілої ВУАН і, зокрема, того середовища, в якому жив і працював Грушевський після повернення в Україну у 1924 р. Йому довелося пройти через принизливі “розкаяння” з приводу своїх та чужих історичних концепцій, що їх таврували “нацдемівськими”, “фашистськими”, “опортуністичними” та іншими епітетами. Після двох засідань у ВУАН у травні 1931 р., на яких прилюдно таврувалися Грушевський та його учні, що виступали з розкаяннями щодо своїх поглядів і праць, 29 лютого 1932 р. відбулося таке саме засідання, спеціально присвячене обговоренню особи і праць Сергія Шамрая.

Жити й працювати у таких умовах було неможливо. За його власним свідченням на допиті 28 вересня 1933 р., перед самим арештом 17 липня він мав намір “...покинути наукову роботу, перейти на технічну роботу й переїхати будь-куди в РСФСР...”¹. Це зізнання виглядає достовірним, оскільки такий спосіб уникнення арешту був поширеним у середовищі української інтелігенції. Подібно до нього, рятуючись від імовірних репресій, навесні 1933 р. Лев Окіншевич планував влаштуватися на роботу у Вологді, Костянтин Антипович переїхав на Поволжя, Олексій Баранович – до Сімферополя, Павло Глядківський – до Воронезької області, Василь

¹ Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 10767: Архівно-слідча справа Шамрая С. В. – Арк. 69, 71. 20 травня 1933 р., саме напередодні арешту, Шамраєві видали паспорт. Прописку на вул. Паньківській, 9 він отримав 2 липня, а вже 4 липня у його кв. № 4 було здійснено “...осмотр книг и бумаг, перевезенных из помещения Академии наук...”. У результаті його кабінет, їдальня та комора були опечатані: Там само. – Арк. 61, 101.

Денисенко – у Красноярський край, Володимир Євфимовський – до Новгород² і т. д., і т. п.

Сьогодні не можна ствердити, що біографія Сергія Шамрая є маловивченою порівняно з багатьма іншими співробітниками Кафедри. За останні 20 років його життєвому й творчому шляху було присвячено як спеціальні статті, так і окремі тексти у монографіях або інших дослідженнях³. Залучивши родинні документи, особливо листи Сергія Шамрая із другого заслання до рідних, а також спогади його доньки Вікторії Сергіївни Слупської, Світлана Панькова зробила особливий наголос на дослідженні його долі після арешту 7 серпня 1937 р. у Чернігові за звинуваченням, як і першого разу, у належності до контрреволюційної організації⁴. За весь час слідства, що двічі велося над ним у 1933 і 1937–1938 рр., Шамрай не визнав висунутих проти нього звинувачень і не здійснив наклепу на жодну людину. Щобільше, після повернення з табору, оселившись тимчасово в Києві, у червні 1936 р. він подав клопотання про зняття судимості, якого, звісно, не задовольнили⁵.

Той факт, що Сергій Шамрай не визнав своєї провини ані на слідствах, ані в судах, багато говорить про нього як про вольову й принципову людину, враховуючи брутальні методи ведення слідства в НКВС. Адже під час слідства до ув'язненого не лише застосовували фізичні тортури, а й часто погрожували йому розправою над рідними у разі дальшого заперечення участі у змові контрреволюційних сил проти СРСР. Так було, наприклад, з професором Одеського університету Олександром Суховим, якого на одному суді з Катериною Грушевською 15–16 квітня 1939 р. засудили до розстрілу. “Вернувшись в тюрьму, я увиделся с другими заключенными и убедился, что многих [...] били очень жестоко и долго, и вынудили от них также ложные показания и мнимые признания, как мои. Я понял, что нужен редкий героизм и большая физическая выносливость, чтобы отказаться от того, что я уже писал”, – зазначав він у касаційній скарзі, вимагаючи перегляду рішення суду⁶.

² *Окініевич Л.* Моя академічна праця в Україні. – Львів, 1995. – С. 53–55; *Юркова О.* Київська історична школа М. С. Грушевського: Долі науковців // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. – К., 1998. – №1/2 (6/7). – С. 266, 268; *її ж.* Денисенко Василь Семенович // Енциклопедія історії України. – К., 2004. – Т. 2: Г–Д. – С. 334.

³ Див., напр.: *Заруба В.* Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського // Український історик. – 1991/1992. – № 3–4/1–4. – С. 147–168; *Пиріг Р.* Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття: (1924–1934). – К., 1993. – С. 169–176; *Юркова О.* Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. С. Грушевського (1924–1930). – К., 1999. – С. 259–260.

⁴ *Панькова С.* Сергій Шамрай: вибір шляху: (Штрихи до біографії небожа і учня Михайла Грушевського) // Український історик. – 2002. – Ч. 1–4. – С. 336–338; *її ж.* “...назвали Сергієм на честь Дідуся”: (Сергій Вікторович Шамрай) // *Кучеренко М. О., Панькова С. М., Шевчук Г. В.* Я був їх старший син: (Рід Михайла Грушевського). – К., 2006. – С. 230–236. Спогади Вікторії Слупської були недавно опубліковані: *Слупська (Шамрай) В.* “Фантазувати і придумувати... я не буду”: Спогади // *Пам'ятки України.* – К., 2013. – Ч. 10: Жовтень. – С. 72–79.

⁵ ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 10767. – Арк. 92. За власним зізнанням Шамрая на допиті 19 листопада 1937 р., після звільнення на початку березня 1936 р. він поселився в Ніжині, у родича його дружини. Не знайшовши там роботи, три місяці прожив у Києві. До Чернігова переїхав у вересні того року (Там само. – Арк. 18).

⁶ Галузевий державний архів СБУ (далі – ГДА СБУ). – Спр. 50407 ФП: Архівно-слідча справа Катерини Грушевської. – Т. 2. – Арк. 128. У результаті цієї скарги розстріл Сухова було замінено засланням до таборів, де він і помер. Див.: *Пиріг Р. Я.* Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття... – С. 158.

Читаючи подібні тогочасні свідчення, ми краще розуміємо життєву позицію Сергія Шамрая, який докладав великих зусиль, аби не підписувати фальшивих протоколів. 28 березня 1938 р. окрема нарада при НКВС СРСР засудила його до восьми років заслання у виправно-трудових таборах. 4 січня 1939 р. він пішов з життя з невідомих причин у бухті Нагаєво Сєввостлага.

Друга половина 50-х років ХХ ст. – це період численних реабілітацій людей, невинно засуджених у сталінську епоху. На початку жовтня 1957 р. заяву до голови Верховної Ради СРСР Климентія Ворошилова про реабілітацію Сергія Шамрая подав Василь Денисенко, чоловік його сестри Ольги Вікторівни й приятель по роботі у ВУАН⁷. Відділ з підготовки до розгляду клопотань про помилювання при Президії Верховної Ради СРСР відправив цю заяву до Прокуратури СРСР з нотаткою: “О результатах рассмотрения просим сообщить заявителю”⁸. Звідти справа Шамрая попала до слідчого відділу УКДБ при Раді Міністрів УРСР по Чернігівській області, де у січні 1958 р. почалося слідство щодо його реабілітації. У ході цієї процедури з’ясувалися обставини необґрунтованих звинувачень історика у належності до Української військової організації, грубих порушень під час досудових слідчих дій і несправедливих двох судових вироків про заслання до таборів.

Уже 29 липня 1958 р. зібрані матеріали були скеровані до прокурора з висновком про архівно-слідчі справи Шамрая, підписаним слідчим і начальником слідчого відділу УКДБ по Чернігівській області. У цьому документі слідчі давали прокуророві рекомендацію відмінити несправедливі судові постанови 1934 і 1938 рр., а його справу припинити⁹. Розглянувши висновки слідства й узявши до уваги цю рекомендацію, прокурор Чернігівської області В. Москаленко написав протест і скерував його разом з об’єднаними вже двома архівно-слідчими справами Шамрая до голови Чернігівського обласного суду Леоніда Алчіна. Прокурор погодився з рекомендацією слідчих і завершив протест таким самим зверненням до суду: вирокі 30-х років відмінити, а справу припинити¹⁰.

Засідання Президії Чернігівського обласного суду за участю голови і трьох членів Президії відбулося 20 грудня 1958 р. На суді було прийнято постанову підтримати протест прокурора Чернігівської області з його дослівним формулюванням, наведеним у зверненні наприкінці протесту. У цій постанові писалося: “...постановление судебной тройки при коллегии ГПУ УССР от 8 марта 1934 г. и особого совещания при НКВД СССР от 28 марта 1938 г. в отношении Шамрай Сергея Викторовича отменить и дело в отношении его производством прекратить за недостаточностью собранных доказательств”¹¹.

Отже, у 1958 р. два судові вирокі 30-х років стосовно Сергія Шамрая були визнані несправедливими. 29 грудня 1958 р. до Василя Денисенка, який на той час мешкав у старому помешканні Шамрая на вул. Паньківській, 9, кв. 4, Чернігівський обласний суд скерував дві довідки. Обидві вони були підписані заступником

⁷ ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 10767. – Арк. 103. Заява без дати, проте у верхньому куті від руки написано 3 (або 8?) жовтня. Див. також: *Панькова С.* Сергій Шамрай: вибір шляху... – С. 338; *її ж.* “...назвали Сергієм на честь Дідуся”: (Сергій Вікторович Шамрай). – С. 236.

⁸ ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 10767. – Арк. 102.

⁹ Там само. – Арк. 141–143.

¹⁰ Там само. – Арк. 144–146. Справи були об’єднані постановою слідчого відділу УКДБ по Чернігівській обл. від 24 липня 1958 р.

¹¹ Там само. – Арк. 147–147 зв.

голови суду Верещагою, який брав участь у цьому процесі. Перший документ мав суто інформативний характер про розгляд справи 20 грудня з формулюванням постанови суду. Другий був довідкою про реабілітацію, скерованою до заявника, зокрема й для того, аби з нею можна було звернутися до виконкому Київської міської ради на отримання пільг, належних реабілітованим та їхнім родинам. У ній писалося:

“Направляю справку о реабилитации Шамрая Сергея Викторовича.

Одновременно разъясняю, что в части конфискованного имущества или возмещения его стоимости Вам следует обратиться в УКГБ по Черниговской обл.

В отношении реабилитированных и членов их семей установлены права и льготы, предусмотренные Постановлением Совета Министров СССР от 8 сентября 1955 г. № 1655, с которыми Вы можете ознакомиться в Исполнительном комитете местного Совета депутатов трудящихся”¹².

Таким чином, Сергій Шамрай був реабілітований рішенням Президії Чернігівського обласного суду від 20 грудня 1958 р.

В історіографії з цього приводу існує деяка неясність, на яку хотілося б звернути увагу. Наприклад, у монографії Руслана Пирога, що мала великий вплив на дальше вивчення цієї проблематики, зазначено, що цілковитої реабілітації Сергія Шамрая так і не відбулося. У книжці історик писав, що “...президія обласного суду відмінила постанови... [судової трійки 1934 р. та окремої наради 1938 р.], а справу припинила за недостатністю доказів. Як бачимо, – продовжував автор, – й досі історична справедливість щодо С. Шамрая не відновлена, його добре ім’я повністю не реабілітоване...”¹³.

Світлана Панькова, натомість, реабілітацію визнавала, проте у давніших працях відносила її до перших років незалежної України. “20 грудня [1958 р.] справа С. Шамрая була закрита постановою Чернігівського обласного суду «за недостаточностью собранных доказательств». Справжня реабілітація прийшла лише 30 листопада 1992 р.” – писала дослідниця¹⁴. Однак у коментарях до щойно опублікованих спогадів Вікторії Сергіївни Слупської (Шамрай) історик уже згадувала про реабілітацію Сергія Шамрая у грудні 1958 р.¹⁵.

Аналізуючи ці відомості, можна зробити декілька спостережень, звідки взяли ся неточності у тлумаченнях дослідниками постанови суду 1958 р. Ідеться, насамперед, про формулювання в цьому документі відміни двох вироків 30-х років і припинення справи “за недостаточностью собранных доказательств”, а не “за отсутствием состава преступления” (як це було, наприклад, під час судових постанов Верховного Суду СРСР від 30 липня 1959 р. стосовно Катерини Грушевської або Чернігівського обласного суду від 22 грудня 1956 р. стосовно Івана Ковтуновича, завідувача облікового сектору в Чернігові, який проходив по справі Шамрая після

¹² Там само. – Арк. 150–151. Довідка про реабілітацію з Чернігівського обласного суду – це типовий машинописний текст, розмножений друкарським способом з пропусками для імені реабілітованого, дати, вихідного реєстраційного номера тощо. Обидва документи є, мабуть, щонайменше третьою або четвертою копією з оригіналу. Точна дата на довідці про реабілітацію проглядається не чітко, проте видно, що це 20-ті числа грудня 1958 р. (найімовірніше, 29 грудня, як і попередній документ, де цей наддрук чіткіший).

¹³ *Пирог Р. Я.* Життя Михайла Грушевського: Останнє десятиліття... – С. 176.

¹⁴ *Панькова С.* Сергій Шамрай: вибір шляху... – С. 338; *її ж.* “...назвали Сергієм на честь Дідуся”: (Сергій Вікторович Шамрай). – С. 236.

¹⁵ *Слупська (Шамрай) В.* “Фантазувати і придумувати... я не буду”. – С. 79 (прим. 30).

другого арешту¹⁶, та ін.). У випадку з дослідженням Руслана Пирого ми бачимо, що постанову суду 1958 р. про реабілітацію Шамрая тут сприйнято, немовби дві її складові – про відміну вироків 30-х років і припинення справи – протиставлялися одна одній. У дійсності ж цими рішеннями суд повністю підтримав протест прокурора Чернігівської області і рекомендацію слідчих, які дійшли висновку про безпідставність вироків для Сергія Шамрая, – двічі засудженого за належність до контрреволюційної організації, хоч його провина, якої він так і не визнав, не була доведена в жодному із судів. “Произведенной проверкой установлено, что Шамрай был осужден необоснованно, по доказательствам, которые ничем не проверены и не подтверждены”, – писав прокурор у своєму протесті, підтриманому судом 20 грудня 1958 р.¹⁷

У випадку з біографічними статтями Світлани Панькової таке непорозуміння пояснити дещо простіше, оскільки, крім формулювання постанови суду, дослідниця апелювала до точної дати на початку 90-х років ХХ ст., пов’язаної з реабілітацією. Йдеться про документ типової форми прокурора Чернігівської області Миколи Даченка від 30 листопада 1992 р. під назвою “Заклучение в отношении Шамрай Сергей Викторович по материалам уголовного дела (арх. № П-5132)”. У цьому висновку коротко подано перелік судових рішень над істориком у 1934, 1938 і 1958 рр., а насамкінець зазначено: “На Шамрая Сергея Викторовича распространяется действие ст. I Закона Украинской ССР “О реабилитации жертв политических репрессий на Украине” от 17 апреля 1991 года за отсутствием состава преступления”¹⁸. Така додаткова довідка була викликана, вочевидь, необхідністю зробити юридичні уточнення, бо у 1958 р. суд реабілітував Шамрая “за недостаточностью собранных доказательств”. З великою правдоподібністю можна припустити, чому у монографії Р. Пирого не згадано цього документа, оскільки дослідник, мабуть, дивився архівно-слідчу справу Шамрая до листопада 1992 р. (книжка була підписана до друку у квітні 1993 р.). С. Панькова ж працювала з цими джерелами весною 1993 р., коли документ прокурора був уже підшитий до папки.

Сьогодні, через півстоліття, можна розмірковувати про юридичні тонкощі у різниці формулювань судових постанов кінця 50-х років щодо реабілітацій репресованих людей, зокрема: “за недостаточностью собранных доказательств” або “за отсутствием состава преступления”. Проте зібрані під час реабілітаційного процесу над Шамраєм слідчо-судові документи 1958 р. засвідчують, що людина, засуджена у 30-х роках через недостатність зібраних доказів для звинувачення, підлягала повній реабілітації у хрущовську епоху.

Ярослав Федорук (Київ)

¹⁶ ГДА СБУ. – Спр. 50407 ФП. – Т. 2. – Арк. 313–313 зв.; ДАЧО. – Ф. Р-8840. – Оп. 3. – Спр. 10767. – Арк. 147.

¹⁷ Там само. – Арк. 145–146 (п. 4).

¹⁸ Там само. – Арк. 152–152 зв.

З М І С Т

1. АРХЕОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО

| | |
|---|-----|
| <i>Наталія Черкаська</i> . З історії Чуднівського архіву Жевуських | 7 |
| <i>Світлана Потапенко</i> . Фамільний архів Красовських: спроба реконструкції: (За матеріалами фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського) | 24 |
| <i>Валентин Кавунник</i> . Ризький прелімінарний договір від 12 жовтня 1920 року в документах Сергія Шелухина | 47 |
| <i>Ірина Преловська</i> . Методи і принципи дослідження документальних джерел з історії Української автокефальної православної церкви (1921–1930) – Української православної церкви (1930–1939) | 63 |
| <i>Таїса Сидорчук</i> . Матеріали Агатангела Кримського в архіві Омеляна Пріцака | 101 |

2. ПАМ'ЯТКИ ІСТОРІОГРАФІЇ

| | |
|---|-----|
| <i>Андрій Фелонюк</i> . Неопублікований нарис Євгена Завалинського про польсько-турецькі відносини у XV–XVII століттях | 119 |
| <i>Лю Макот [Євген Завалинський]</i> . Польща заборолом культури | 123 |
| Коментарі (<i>Андрій Фелонюк</i>) | 126 |
| <i>Ярослав Федорук</i> . Нездійснений проект перевидання “Українських народних дум” Катерини Грушевської у “Гарвардській серії українознавства” | 128 |
| <i>Омелян Пріцак</i> . <i>Kateřyna Hruševška</i> (1900 – ?) | 143 |
| Коментарі (<i>Ярослав Федорук</i>) | 146 |

3. ІСТОРИЧНА ГЕОГРАФІЯ, КАРТОГРАФІЯ

| | |
|--|-----|
| <i>В'ячеслав Корнієнко</i> . Топоніми у графіті Софії Київської XI–XVII століть | 155 |
| <i>Володимир Ленченко</i> . Полтава на рукописних планах 1730 року | 169 |

4. ІСТОРИЧНІ СТАТТІ

| | |
|---|-----|
| <i>Олександр Яцук</i> . Уявлення про верховну владу в першому зводі білорусько-литовського літописання: (На прикладі “Літописця великих князів литовських”) | 175 |
|---|-----|

| | |
|--|-----|
| <i>Леонід Тимошенко</i> . Берестейська (Радзивілівська) Біблія 1563 року та її вплив на релігійні культури Східної Європи: (До 450-річчя видання пам'ятки) | 196 |
| <i>Ярослав Федорук</i> . Трансільванське князівство у 1656 році: вибір політики між Україною, Швецією та Річчю Посполитою | 219 |
| <i>Віталій Ткачук</i> . “Да исправится молитва моя, яко кадило пред Тобою”: кадження у парафіях Київської митрополії XVII–XVIII століть | 245 |
| <i>Віктор Дудко</i> . Хронологія видання журналу “Основа” | 272 |
| <i>Галина Бурлака</i> . Лектура Михайла Грушевського доуніверситетських часів | 296 |
| <i>Валерій Старков</i> . Формування джерельної бази вивчення традиційної ігрової культури людності України: кінець 1910-х – початок 1930-х років | 311 |
| <i>Сергій Гірик</i> . Ідеологія партії боротьбистів в українській історіографії | 324 |
| <i>Володимир Ковальчук</i> . Зміни в системі шифрування документів ОУН(б) у 1947–1948 роках | 343 |
| <i>Сергій Білокінь</i> . Про особливі методи боротьби НКВД з українським підпіллям (1947–1949) | 354 |
| <i>Юрій Черченко</i> . Зиновій Книш – історіограф УВО та ОУН | 365 |
| <i>Олексій Ясь</i> . Людина модерна та людина історична, або Переддень “антропологічного повороту” у рецепції Бориса Крупницького | 379 |

5. ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ

| | |
|--|-----|
| <i>о. Назар Заторський</i> . “Послання Мисаїла” за Смоленським списком | 401 |
| <i>Володимир Кравченко</i> . Інвентар Володимирського замку 1636 року | 429 |
| <i>о. Юрій Мицик</i> . Три документи з історії Волині XVII століття | 442 |
| <i>Надія Миронець</i> . Листування Володимира Винниченка з Михайлом Грушевським (1908–1928) | 449 |
| <i>Андрій Стародуб</i> . Переговори між польським дипломатичним представництвом у Москві та патріархом Тихоном (Беллавіним) у справі статусу та юрисдикції Православної церкви в Польщі (вересень 1921 – квітень 1922 років) | 514 |
| <i>Дмитро Бурім</i> . Інтеграційні процеси в українському студентському русі на теренах міжвоєнної Німеччини: (До історії створення та діяльності Союзу українських студентських організацій у Німеччині та Вільному місті Данцигу у 20-х роках XX століття) | 547 |
| <i>Ігор Гирич, Валентин Кавунник</i> . “Опортунізм” чи “соціалізм”: до проблеми про внутрішньопартійну дискусію в УСДРП 1909–1912 років. Листи В. Садовського до А. Жука | 576 |
| <i>Григорій Стариков</i> . Реституційні суперечки щодо фондів Кременецького ліцею | 640 |
| <i>Дмитро Гордієнко</i> . Дві автобіографії Василя Ляскоронського (1909–1913) та його особова справа (1923) | 654 |

6. РЕЦЕНЗІЇ, ОГЛЯДИ

| | |
|---|-----|
| <i>Дмитро Гордієнко</i> . Спас на Берестові як писемна пам'ятка [Корнієнко В. В. Корпус графіті церкви Спас на Берестові (остання третина XI – перша третина XVII ст.). – К., 2013. – 304 с.] | 681 |
|---|-----|

| | |
|---|-----|
| <i>Мирон Капраль</i> . Подільська шляхта XIV–XVI століть у дослідженні Віталія Михайловського [Михайловський В. Еластична спільнота: Подільська шляхта в другій половині XIV – 70-х роках XVI століття. – К.: Темпора, 2012. – 450 с.; іл.] | 693 |
| <i>Володимир Потульницький</i> . Українська антропологія як наука [Наулко В. Пошуки. Роздуми. Студії. – К.: Український письменник, 2013. – 392 с.] | 704 |
| <i>Василь Кононенко</i> . Тарас Чухліб. Відень 1683: Україна-Русь у битві за “золоте яблуко” Європи. – К.: КЛЮ, 2013. – 559 с.; іл. | 718 |
| <i>Володимир Маслак</i> . Нові дослідження про гетьмана Івана Самойловича в російській історіографії [Алмазов А. С. Политическим портрет украинского гетмана Ивана Самойловича в контексте русско-украинских отношений (1672–1687 гг.). – М., 2012. – 288 с.; Кочегаров К. Русское правительство и семья украинского гетмана Ивана Самойловича в 1681–1687 гг. – М., 2012. – 224 с.] | 721 |
| <i>о. Юрій Мицик</i> . Нова книга швейцарського професора з історії козацтва: [Kappeler A. Die Kosaken. Geschichte und Legenden. – München, 2013. – 127 S.] | 727 |
| <i>о. Юрій Мицик</i> . Нові дослідження японського славіста | 731 |
| <i>о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко</i> . Листи Юхима Сіцінського до Михайла Грушевського: Забагато помилок для маленької книги [Епістолярна спадщина Юхима Сіцінського. Листи до Михайла Грушевського (1891–1927 рр.) / Упоряд. О. М. Кошель. – К., 2009. – 138 с.] | 735 |
| <i>Світлана Іваницька</i> . Листування Михайла Грушевського: Листування Михайла Грушевського та Юрія Тищенко / Упоряд. О. Мельник; ред. Л. Винар, І. Гирич. – К.; Нью-Йорк; Париж; Львів; Торонто, 2012. – 640 с. – (Серія: “Епістолярні джерела грушевськознавства”. – Т. 6) | 748 |
| <i>Валерій Ластовський</i> . Джерела з історії УАПЦ-УПЦ: нова інформація – нові погляди [Преловська І. Джерела з історії Української Автокефальної Православної Церкви (1921–1930) – Української Православної Церкви (1930–1939). – К., 2013. – 696 с.] | 762 |
| <i>Сергій Кот</i> . Білокін С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР 1917–1941: Джерелознавче дослідження – Том 2. – Дрогобич: Коло, 2013. – 1066 с. | 766 |
| <i>Володимир Ковальчук</i> . Олексій Данилишин. Повстанськими стежками Жидачівщини. Бої, бункери, криївки... – Дрогобич: Коло, 2012. – 514 с. | 773 |
| <i>Степан Макарчук</i> . Цивілізаційний підхід до української історії [Україна найдавнішого часу – XVIII століття: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 1. – 700 с.; Україна XIX – початку XXI ст.: цивілізаційний контекст пізнання / М. Ф. Юрій, Л. М. Алексієвець, Я. С. Калакура, О. А. Удод. – Тернопіль: Астон, 2012. – Кн. 2. – 696 с.] | 778 |

7. MISCELLANEA

| | |
|--|-----|
| Документ XVI століття до історії подільської шляхти (Волковинські) (<i>о. Юрій Мицик, Інна Тарасенко</i>) | 785 |
|--|-----|

| | |
|---|-----|
| Справи про Данила Апостола у фондах Російського державного історичного архіву в Санкт-Петербурзі (<i>Володимир Пришляк</i>) | 786 |
| Ухвала Кам'янецького міського уряду від 21 травня 1734 року в судовому процесі між братством церкви Святого Миколая та малярем Іваном Камінським про завершення комплексу ікон (<i>Володимир Александрович</i>) | 790 |
| Продукція цивільних друкарень XVIII століття як вияв “пропащого часу” в історії України (<i>Сергій Білокін</i>) | 794 |
| Ігри Холмщини та Підляшшя: хто вперше опублікував збірку Якова Сенчика? (<i>Валерій Старков</i>) | 802 |
| Атрибуція авторства статей про Миколу Ковалевського в “Літературно-науковому вістнику” у 1909 році (<i>Ростислав Пилипчук</i>) | 804 |
| Ще один крок до з’ясування обставин смерті Михайла Грушевського (<i>Світлана Панькова</i>) | 807 |
| Доповнення до листів Богдана Кентржинського до Володимира Янева та Бориса Крупницького (<i>Юрій Черченко</i>) | 812 |
| Ще про реабілітацію Сергія Шамрая (<i>Ярослав Федорук</i>) | 814 |
| Ярема Євгенович Полотнюк (1935–2012) (<i>Валерій Рибалкін</i>) | 819 |
| Юрій Анатолійович Пінчук (1937–2012) (<i>Олексій Ясь</i>) | 828 |
| Марія Іванівна Бутич (1930–2013) (<i>Тетяна Себта</i>) | 834 |
| Відомості про авторів | 839 |

TABLE OF CONTENTS

1. ARCHAEOGRAPHY, SOURCE STUDIES

| | |
|--|-----|
| <i>Nataliia Cherkaska</i> . On the History of the Rzewuski Family's Estate from the Archive in Chudniv | 7 |
| <i>Svitlana Potapenko</i> . The Krasovsky Family's Archive: An Attempt at Reconstruction: (Based on the Collections of the Institute Manuscripts of the Volodymyr Vernadsky National Library of Ukraine) | 24 |
| <i>Valentyn Kavunnyk</i> . The Preliminary Treaty of Riga (12 October 1920) in the Documents of Serhii Shelukhin | 47 |
| <i>Iryna Prelovska</i> . Methods and Principles in the Study of Documentary Sources relating to the History of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1921–1930) which became the Ukrainian Orthodox Church (1930–1939) | 63 |
| <i>Taisa Sydorchuk</i> . The Documents of Ahatanhel Krymsky in the Archive of Omelian Pritsak | 101 |

2. MONUMENTS OF HISTORIOGRAPHY

| | |
|---|-----|
| <i>Andrii Feloniuk</i> . An Unpublished Essay by Yevhen Zavalynsky about the Relations between Poland and the Ottoman Empire from the Fifteenth to the Seventeenth Century | 119 |
| <i>Liu Makot [Yevhen Zavalynsky]</i> . Poland as a Shield of Culture | 123 |
| Comments (<i>Andrii Feloniuk</i>) | 126 |
| <i>Yaroslav Fedoruk</i> . An Unrealized Project concerning the Editing of Kateryna Hrushevska's "Ukrainian Epic Songs" ("Ukrains'ki narodni dumy") in the "Harvard Series on Ukrainian Studies" | 128 |
| <i>Omelian Pritsak</i> . Kateryna Hruševska (1900 – ?) | 143 |
| Comments (<i>Yaroslav Fedoruk</i>) | 146 |

3. HISTORICAL GEOGRAPHY, CARTOGRAPHY

| | |
|---|-----|
| <i>Viacheslav Korniienko</i> . Geographic Names in the Graffiti of St. Sophia Cathedral in Kyiv from the Eleventh to the Seventeenth Century | 155 |
| <i>Volodymyr Lenchenko</i> . Manuscript Maps of Poltava (1730) | 169 |

4. STUDIES

| | |
|---|-----|
| <i>Oleksandr Yashchuk</i> . The Idea of a Supreme Authority in the First Code of the Belarusian-Lithuanian Chronicles: (Based on the Example of the “Chronicler of the Grand Dukes of Lithuania”) | 175 |
| <i>Leonid Tymoshenko</i> . The Berestia (Radziwiłł) Bible (1563) and Its Influence on the Religious Cultures in Eastern Europe: (Dedicated to the 450th Anniversary of Its Publishing) | 196 |
| <i>Yaroslav Fedoruk</i> . The Principality of Transylvania in 1656: Forming a Policy Choice between Ukraine, Sweden, and the Polish-Lithuanian Commonwealth | 219 |
| <i>Vitalii Tkachuk</i> . “Let My Prayer Be Set Forth before Thee as Incense”: On Incense in the Parishes of the Kyiv Metropolia in the Seventeenth and Eighteenth centuries | 245 |
| <i>Viktor Dudko</i> . A Chronology of the Issues Associated with the Publication of the Journal of “Osnova” | 272 |
| <i>Halyna Burlaka</i> . Books that Mykhailo Hrushevsky Read before Entering University | 296 |
| <i>Valerii Starkov</i> . Creating a Source Base for the Study of Traditional Play Culture of the Ukrainian Population (1910s–30s) | 311 |
| <i>Serhii Hirik</i> . The Ideology of the Ukrainian Communist Party (Borotbists) in Ukrainian Historiography | 324 |
| <i>Volodymyr Kovalchuk</i> . Changes in the Enciphering System as revealed in the Documents of the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN-B) in 1947–48 | 343 |
| <i>Serhii Bilokin</i> . On the Specific Methods of the Struggle of the NKVD with the Ukrainian Underground Movement (1947–49) | 354 |
| <i>Yurii Cherchenko</i> . Zynovii Knysn – a Historian of the Ukrainian Military Organization (UVO) and the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) | 365 |
| <i>Oleksii Yas</i> . A Modern Person and a Historical Person, or Preday of the “Anthropologic Turn” In Borys Krupnytsky’s Reception | 379 |

5. SOURCE PUBLICATIONS

| | |
|---|-----|
| <i>Rev. Nazar Zatorsky</i> . The “Epistle of Misael” according to the Smolensk Manuscript | 401 |
| <i>Volodymyr Kravchenko</i> . The Inventory of the Castle of Volodymyr dated 6 November 1636 | 429 |
| <i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . Three Documents on the History of Volhynia in the Seventeenth Century | 442 |
| <i>Nadiia Myronets</i> . The Correspondence of Volodymyr Vynnychenko with Mykhailo Hrushevsky (1908–28) | 449 |
| <i>Andrii Starodub</i> . The Negotiations in Moscow of the Polish Diplomatic with Patriarch Tikhon (Bellavin) on the Status and Jurisdiction of the Orthodox Church in Poland (from September 1921 to April 1922) | 514 |

| | |
|---|-----|
| <i>Dmytro Burim</i> . Processes of Integration in the Ukrainian Student Movement in Germany during the Time between the Wars: On the History and Activities of the Union of the Ukrainian Student Organizations in Germany and the Free City of Danzig in 1920s | 547 |
| <i>Ihor Hyrych, Valentyn Kavunyk</i> . “Opportunism” or “Socialism”: Considering the Issue of the Intra-Party Discussions in the Ukrainian Social Democratic Labor Party (1909–11). Valentyn Sadovsky’s Letters to Andrii Zhuk | 576 |
| <i>Hryhorii Starykov</i> . Restitutional Controversies Regarding the Fonds of the Lyceum in Kremenets | 640 |
| <i>Dmytro Gordiyenko</i> . Two of Vasyl Liaskoronsky’s Curricula Vitae (1909–13) and His Personal File (1923) | 654 |

6. REVIEW ARTICLES

| | |
|---|-----|
| <i>Dmytro Gordiyenko</i> . The Church of the Savior on the Berestove as an Engraved Monument [Viacheslav Korniienko. Korpus hrafiti tserkvy Spasa na Berestovi (ostannia tretyna XI – persha tretyna XVII st.). – Kyiv, 2013. – 304 p.] | 681 |
| <i>Myron Kapral</i> . Podilian Gentry from the Fourteenth to the Sixteenth Century in Vitalii Mykhailovsky’s Study [Vitalii Mykhailovs’kyi. Elastychna spilnota: Podil’s’ka shliakhta v druhii polovyni XIV – 70-x rokakh XVI stolittia. – Kyiv: Tempora, 2012. – 450 p., il.] | 693 |
| <i>Volodymyr Potulnytsky</i> . Ukrainian Anthropology as a Science [Vsevolod Naulko. Poshuky. Rozdumy. Studii. – Kyiv: Ukrain’s’kyi pys’mennyk, 2013. – 392 p.] | 704 |
| <i>Vasyl Kononenko</i> . Taras Chukhlib. Viden’ 1683: Ukraïna-Rus’ u butvi za “zolote iabluko” Ievropy. – Kyiv: Klio, 2013. – 559 p., il. | 718 |
| <i>Volodymyr Maslak</i> . New Studies on Hetman Ivan Samoilovych in Russian Historiography [Almazov A. S. Politicheskii portret ukrainskogo getmana Ivana Samoilovicha v kontekste russko-ukrainskikh otnoshenii (1672–1687 gg.). – Moscow, 2012. – 288 p.; Kochegarov K. Russkoe pravitel’stvo i sem’ia ukrainskogo getmana Ivana Samoilovicha v 1681–1687 gg. – Moscow, 2012. – 224 p.] | 721 |
| <i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . A New Book by a Swiss Professor on the History of Cossackdom [Andreas Kappeler. Die Kosaken. Geschichte und Legenden. – München, 2013. – 127 S.] | 727 |
| <i>Rev. Yurii Mytsyk</i> . New Books by a Japanese Scholar in Slavic Studies | 731 |
| <i>Rev. Yurii Mytsyk, Inna Tarasenko</i> . Yukhym Sitsinky’s Letters to Mykhailo Hrushevsky: Too Many Mistakes for a Small Book [Epistoliarna spadshchyna Yukhyma Sitsins’koho. Lysty do Mykhaila Hrushevs’koho (1891–1927 rr.) / Ed. O. M. Koshel’. – Kyiv, 2009. – 138 p.] | 735 |

| | |
|---|-----|
| <i>Svitlana Ivanytska</i> . Lystuvannia Mykhaila Hrushevs'koho: Lystuvannia Mykhaila Hrushevs'koho ta Yurii Tyshchenka / Comp. O. Mel'nyk; ed. L. Vynar, I. Hyrych. – Kyiv; New York; Paris; Lviv; Toronto, 2012. – 640 p. – (Series: “Epistoliarni dzerela hrushevs'koznavstva”. – Vol. 6) | 748 |
| <i>Valerii Lastovsky</i> . Sources relating to the History of the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church which became the Ukrainian Orthodox Church: New Information – New Assessments [Iryna Prelovs'ka. Dzherela z istorii Ukraïns'koï Avtokefal'noï Pravoslavnoï Tserkvy (1921–1930) – Ukraïns'koï Pravoslavnoï Tserkvy (1930–1939). – Kyiv, 2013. – 696 p.] | 762 |
| <i>Serhii Kot</i> . Serhii Bilokin'. Masovyi teror iak zasib derzhavnoho upravlinnia v SRSR 1917–1941: Dzhereloznavche doslidzhennia. – Drohobych: Kolo, 2013. – Vol. 2. – 1066 p. | 766 |
| <i>Volodymyr Kovalchuk</i> . Oleksii Danylyshyn. Povstans'kymy stezhkamy Zhydachivshchyny. Boï, bunkery, kryïvky... – Drohobych: Kolo, 2012. – 514 p. | 773 |
| <i>Stepan Makarchuk</i> . Ukrainian History through the History of Civilization [Ukraïna naidavnishoho chasu – XVIII stolittia: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets', Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – Bk. 1. – 700 p.; Ukraïna XIX – pochatku XXI st.: tsyvilizatsiinyi kontekst piznannia / M. F. Yurii, L. M. Aleksiiievets', Ya. S. Kalakura, O. A. Udod. – Ternopil: Aston, 2012. – Bk. 2. – 696 p.] | 778 |

7. MISCELLANEA

| | |
|--|-----|
| A Document of the Sixteenth Century on the History of the Gentry in Podilia (Volkovynskys) (<i>Rev. Yurii Mytsyk, Inna Tarasenko</i>) | 785 |
| Documents about Danylo Apostol in the Fonds of the Russian State Historical Archives in St. Petersburg (<i>Volodymyr Pryshliak</i>) | 786 |
| A Decision of the Municipal Government in Kamianets on 21 May 1734 with Respect to the Trial Process between the Brotherhood at the St. Mykolai Church and the Painter Ivan Kaminsky Regarding the Finishing of the Work on the Icons (<i>Volodymyr Aleksandrovych</i>) | 790 |
| The Eighteenth Century Products of Civil Typographies as a Reflection of “The Lost Epoch” in the History of Ukraine (<i>Serhii Bilokin</i>) | 794 |
| Plays in Kholm and Pidliashia Regions: Who Was the First Publisher of the Yakiv Sienchyk's Collection? (<i>Valerii Starkov</i>) | 802 |
| Attribution of Authorship of the Articles on Mykola Kovalevsky in “Literaturno-Naukovy Vistnyk” (1909) (<i>Rostyslav Pylypchuk</i>) | 804 |
| One More Step to the Understanding of the Circumstances of Mykhailo Hrushevsky's Death (<i>Svitlana Pankova</i>) | 807 |

| | |
|--|-----|
| Supplements to the letters of Bohdan Kentrschynskyj to Volodymyr Yaniv and Borys Krupnytsky (<i>Yurii Cherchenko</i>) | 812 |
| On the Rehabilitation of Serhii Shamrai (<i>Yaroslav Fedoruk</i>) | 814 |
| Yarema Yevhenovych Polotniuk (1935–2012) (<i>Valerii Rybalkin</i>) | 819 |
| Yurii Anatoliiiovych Pinchuk (1937–2012) (<i>Oleksii Yas</i>) | 828 |
| Maria Ivanivna Butych (1930–2013) (<i>Tetiana Sebta</i>) | 834 |
| About the Authors | 839 |